

Mauno Jokipii, *Karjalan ristiretki ja taistelu Nevan reitistä/Der Kreuzzug nach Karelien und der Kampf um den Wasserweg auf der Newa*. Snellman-instituutin A-sarja 21, Kuopio, 2003. 277 s.

Kulttuurirahaston apurahalomakkeessa Suomen historia on luokiteltu omaksi tieteenalaksi. Vanhoissa yliopistorakenteissa on myös näin. Tutkintouudistukset pakottanevat lähitulevaisuudessa luopumaan tästä ja näkemään historia yhtenäisenä opillisena kokonaisuutena. Vaikka vanha kansallisromantiikkaan perustunut jako on tuonut paljon hyvääkin, taakaksi on muodostunut sisäänlämpiäminen ja kansainvälisten kontaktien puute. Olen äimistellyt sitä, kuinka sujuvasti Suomen historian kollegat liikkuvat aikakaudesta toiseen. Itse koen, että minun olisi aivan mahdotonta esiintyä minään asiantuntijana toisen maailmansodan osalta.

Professori Mauno Jokipiin teos edustaa Suomen historiaa puhtaimmillaan. Sen vahvuus on suomalaisen tutkimuksen laaja tuntemus. Kuvaavaa perinteiselle Suomen historian otteelle on väite, että historioitsijoiden enemmistö muka olisi vanhan täsmälleen merkityn Pähkinäsaaren rauhan territoriaalirajan kannalla. Asian on juuri näin, jos mukaan lasketaan suomeksi kirjoittaneet jo aktiivisesta tutkimustoiminnasta poisjääneet, asiaan perehtymättömät ja kuolleet tutkijat. Jos taas rajoitetaan vain niihin, joilla on todellisuudessa kykyä perehtyä asiaan kansainvälisen keskiajan rajatutkimuksen pohjalta, yksikään asiantuntija ei tue näkemystä. Ajatuksen esittäminen kansainvälisessä tiedeyhteisössä olisi näet sama kuin alkaisi todistella kreationismia biologeilla.

Professori Jokipiin esitys on kaikkiaan omien sanojensakin mukaan perinteinen paitsi, että hän kiitettävällä tavalla pyrkii liittämään "Karjalan ristiretken" koko Itämeren piirin kehitykseen. Lisäksi hänen esitystapansa tuoda lähteet puhumaan puolestaan on ilahduttava. Lähteiden käytössä on kuitenkin ongelmia, joista huomaa, että keskiajantutkimus ei ole ollut Jokipiin tutkimusuran keskeinen sisältö. Varsinkin kertovat lähteet ovat muodostuneet hyvin komplisoidun prosessin tuloksena. Ennen kuin jotakin tekstiä käyttää pitäisi tietää sen ja sen käsikirjoitusten synnystä. Jos uskoo sellaisenaan hagiografioihin ja keskiaikaisiin teksteihin, kannattaisi lukea mm. Fuhrmannin tutkimuksia terveen epäluulon herättämiseksi. Eerikinkronikan osalta Jokipiin olisi ollut hyvä lukea myös C. Blomin kronikkakirja (1972). Käsitteiden maailmojen eron ymmärtäminen lienee suurin saavutus, mihin keskiajan tutkimus on viimeisten vuosikymmenten aikana yltänyt. Lähteiden sanat eivät tarkoita samoja asioita kuin meidän aikamme samat sanat, ja siksi lähteiden tulkintaan ei riitä vain hyvä kielitaito, kyky lukea vanhoja käsialoja ja ahkeruus.

Itse "ristiretki" esitetään perinteisesti niin, että lännen ekspansio lähestyi Suomenlahden kumpaakin rantaa pitkin ja Viipuriin päädyttiin Hämeen valloituksen jälkeen ylittämällä Kymijoen raja. Lopulta Jokipiin arvelee Nevaa suunnitellun rajajoeksi! Itse esitän asian ensi vuonna ilmestyvässä Viipurin läänin historian II-osassa toisin päin niin, että kyse oli pelkästään Nevan reitin kontrollista ja Viipuri kasvoi vasta myöhemmin länteen päin osaksi "Suomea". Kummallakin tulkinnalla lienee kannattajansa ja perustelunsa. Pähkinäsaaren rauhan syntyprosessiin palaan samassa yhteydessä, koska vallitsevassa teoriassa on paljon ongelmia. Mielestäni ei ole mikään selvyys, että 1323 olisi sovittu mitään kirjallista rauhaa. Jokipiin on perinteisellä linjalla ja siten minua vahvemmillä. Kuten sanottua ainoa kiistaton erhe Jokipiin teoksessa tältä osin on usko territoriaalirajaan Saimaan etelärannan jälkeen.

Suomen näkeminen idän ja lännen taistelutantereena on mielestäni kummallinen ajatus, enkä minä ainakaan tunne varsinaisia kiistattomia lähteitä sen tueksi. Missään ei esim. kerrota, että venäläiset olisivat hyökänneet Kuhmoisten linnavuorelle. Olen yrittänyt eri yhteyksissä kertoa, että kyse on pikemmin kansallisromanttisesta tulkinnasta. En liene vakuuttanut tässä Jokipiitä eikä hän minua, joten tämä jäänee mieskohtaiseksi kiistaksi, jonka joku muu ratkaisee.

Keskeinen puute Jokipiin teoksessa on se, että hän ei tunne nykyistä ristiretkitutkimusta. Käsitteellistämistä olisi helpottanut esim. vilkaisu E. Christensenin *The Northern Crusades* (1997) -teokseen. Ei ole mitenkään

varmaa, että Suomeen tai Karjalaan olisi koskaan tehty yhtään oikeaa ristiretkeä. Jokipiin voimakas käsitys valtioista, maakunnista ja rajoista pakottaa hänet ymmärtämään perinteiseen tapaan tilanteen "Suomessa" "Bysantin" ja "Rooman" kilpailuna. Tämä on harmillista, koska Jokipii kuitenkin näkee itse kristillistymisprosessin hyvinkin nykyaikaisesti kolmivaiheisena kehityksenä. Usko siihen, että "miekkalähetys" pakotti vastahakoisetkin kasteeseen, on perusteeton. "Pakanuus" jatkui todellisuudessa pitkään. Sepän tekemien kristillisten solkityyppien ei voi ajatellakaan todistavan mitään sepän uskosta. Jos näin olisi, miksi useassakin meistissä on valmiina niin ristin kuin esimerkiksi Odinin vasaran muotit. Seppä valmisti asiakkailleen amuletteja!

Toinen keskeinen ongelma on juuri pitäytyminen kansallisromanttisessa valtio- ja kansakäsitteessä. Tavan takaa se luo kummallisia tulkintoja tekstiin. Milloin kaavaillaan valtakunnan rajaa Nevalle, milloin tekstissä välähtelee "kansallismielisiä ruotsalaisia". Tuskin mikään muu kuin tämä käsitys saa hämmästelemään sitä, että Norja ei liity Pähkinäsaaren rauhaan. Territoriaalivaltio rajoineen saa myös kummastelemaan Matias Kettilmundssonin omistuksia Baltiassa tai pohtimaan kansakuntien etuja ja rooleja Virossa. Kansallisromantiikka loi 1800-luvulla kansakunnat ja niiden historialliset tehtävät ja juuret. Yleinen oppivelvollisuus aivopesi väestön uskomaan näitä juttuja. Kansat ja heimot ovat nykyisen käsityksen mukaan nuoria mentaalisia luomuksia, eikä niille tule antaa ylihistoriallisia tehtäviä. Puolalaisten, venäläisten ruotsalaisten ja suomalaisten roolit keskiajalla ovat kaunokirjallisuutta (Hobsbawm, Bideleux – Jeffries). Protonationalismikin toimi aivan toisin kuten jo 1970-luvulta alkanut *Nationenbildung*-tutkimus (esim. Graus) osoittaa.

Nykyinen tutkimus (Bagge, Gustafsson) on myös hillinnyt uskoa valtioiden ikään. Nekin ovat pitkällisen prosessin myötä syntyneitä hallintokokonaisuuksia. Keskiäika ei tuntenut käsitettä valtio, eikä edes 1500-luvulla ollut mitään selkeää kuvaa siitä, kuinka aluekokonaisuuksia tultaisiin parin vuosisadan jälkeen hallitsemaan. Territoriaaliraja Fennoskandiassa on uusi keksintö. Jokipiin maailmassa Pohjola koostui kansoista ja maakunnista, ja ne olivat niin hyvin organisoituja, että jopa Virokin alistettiin saksalaisten "miekkalähetyskseen" maakunta kerrallaan. Näin Lätin Henrik asian tosin kuvaa. Mielestäni olisi syytä pohtia, kuinka realistista Henrikin käsitteistö tässä oli. Näinpä on vaarallista uskotella lukijoille ilman konkreettisia todistuksia muinaismaakuntia, herttuakuntia ja virkamiehiä täsmällisine tehtävineen. Lyypekki Saksan keisarikunnan osavaltiona vuonna 1226 on tässä kohdin ennätys. Saksan keisarikunta

syntyi vasta 1871 ja osavaltiot Saksaan vasta toisen maailmansodan jälkeen. Asia on siksi vakava, koska kirjoitus on menty kääntämään saksaksi "*ein Bundesland des deutschen Kaiserreiches*". Tämä kertookin kaiken itse kääntäjän tasosta, jota esipuhe ylistää termillä "*sachkundig*".

Karjalan itäisen osan selvittämistä vaikeuttaa se, että Jokipii ei hallitse venäjää. Näin hän on toisten tutkijoiden varassa. Valitettavasti hän on useimmiten valinnut jo vanhentunutta kirjallisuutta ja näin päätynt esittämään usein asian niin kuin sitä ei enää nykyään esitetä. Tällainen on esim. vuoden 1227 karjalaisten kaste, jota ei voi pitää totena. Yhtä kummallinen on pohdinta Karjalan kihlakunnista ja kristillisyydestä. Pakanuutta siellä oli arkkipiispa Makarijn ja Feodosijn mukaan pääosin vielä 1500-luvun puolivälissä. Korelan feodaaliherrasta Boris Konstantinovičistä Jokipii esittää Kirkiseen tukeutuvan "maalailevan" käsityksen. Hän ei tiedä sitä, että Boris tunnetaan vain yhdestä epämääräisestä valitusasiakirjasta, jonka pohjalta ei voida paljoa päätellä. Samalla tavalla kielitaidon puute estää todellisuudessa tutkimasta erästä Jokipiin kannalta tärkeimmistä lähteistä: venäläisiä kronikoita. Vaikka hyväksyisikin käännökset, on näiden lähteiden synty ja traditio tunnettava jotenkin ennen kuin niistä voi kerätä tietoja. Venäjän taidon puute luo menneisyyteen niin Jokipiille kuin monelle muullekin suomalaistutkijalla vierauden kategorian ja rajan.

Kun Jokipii kuvaa Venäjän suureksi valtioksi jo varhain ja tämä tietenkin muodostaa keskeisen teeman koko kirjassa, olisi Jokipiinkin syytä problematisoida muutamaa asiaa. Kun Moskova muodosti Venäjän, se alkoi markkinoida oppia Kiovan Venäjästä (tällaista valtiota ei koskaan ole ollutkaan) omana esi-isänään niin tehokkaasti, että nykyinen kommunistijohtaja Gennadi Zjuganovkin on Jokipiin kanssa samoilla linjoilla. Ennen tämän opin syntyä ainakin novgorodilaiset pitivät itseään moskovaalaisten vihollisina ja Novgorodia valloittamaan lähtenyt Iivana III ryhtyi Moskovan kronikan mukaan "pyhään sotaan uskonvihollisia vastaan". Novgorodin voimakas itäisyys on monellakin tapaa moskovaalaista perua. Valitettavasti venäläistutkimus on ollut aivan viime aikoihin tämän näkemyksen kahlehtimana. Aivan uusimmassa tutkimuksessa on esitetty jo toisiakin painotuksia.

Pitäisi myös olla varovainen, kun Virtasen kirjoituksiin nojaten esitetään "morsiamentyryöstöinstituution" olleet olemassa Kannaksella ja siten syynä Birger Magnussonin 1316 antamaan ns. Karjalan naisrauhaan. Jokipiin voimakas usko järjestäytyneeseen yhteisöön ja sen analyysiin ympäristöstään johtaa siihen, että hän ei ymmärrä kyseen olleen ilmeisimmin aivan muusta. Laki ei suinkaan tarkoittanut oikeuksien

suomista karjalaisille heidän tarpeidensa mukaan, vaan sitä, että kuninkaan vallan ekspansion myötä kuningas tunki vaatimaan valtaa itselleen uusilta seuduilta. Rauhanlait eivät suinkaan tuoneet puuttuvaa rauhaa vaan kuninkaan osalliseksi muinaisyhteisön lainkäyttöön, ja lopulta niillä taattiin oikeus sakkoihin. Kyse on siis siitä, että "asianomistajarikokset" siirrettiin "yleiselle syyttäjälle".

Jokipiillä on myös melkoisen hyvä kuva keskiaikaisesta tiedonkulkujärjestelmästä, kun hän olettaa hyökkäyksiä koordinoitun laajalla alueella Persiasta Skandinaviaan. Tuskinpa edes Novgorodin tulipalot, joita kaupungissa oli yhtenä, kantautuivat Itämeren yli kovinkaan nopeasti. Nykyisen tutkimuksen kuva pikemminkin on se, että tiedot kulkivat kuukausia, muuttuivat matkalla ja sotkeutuivat huhujen ja myyttien verkoksi. Johtopäätösten teko ei siten ollut meidän maailmamme kannalta enempää loogista kuin laskelmoivaakaan. Näkemys voi tietenkin olla väärä, mutta se pitäisi todistaa vääräksi eikä "porskuttaa" omine näkemyksineen eteenpäin välittämättä nykyisen tutkimuksen kuvasta.

Jokipiin esitystä vaivaakin erityisesti se, että hän luottaa liikaa omaan tietämykseensä ja arkipäätelyyn tyytyessään esittelemään lähdetekstejä. Kohdatessaan jonkin oudon asian hän uskottelee lukijoilleen, että asia on myös yleisesti tutkimukselle ongelmallinen. Esimerkiksi Viipuriin tehty novgorodilaisten vastahyökkäys tapahtui todellakin talvella 1294, mutta tämä ei ole Jokipiin tutkimustulos eikä löytö. Pikemminkin hän haksahuttaa väittäessään, että Novgorodin I kronikassa olisi muka virhe, kun se ajoittaa tapahtuman talveen 1293. Kronikassa ei ole virhettä. Oikeaan vastaukseen päätyisi perehtymällä keskiaikaisten kronikoiden ajanlaskuun. Novgorodilaiset noudattivat pääsiäisvuotta! S. Axelsson kirjoitti asiasta jo 1965 *Historisk Tidskrift för Finlandissa*. Samalla tavalla Pähkinäsaaren rauhan solmimispäivän eroista eri teksteissä Jokipii ei tunne asiaan kuuluvaa tutkimusta, jossa erot on pätevästi selvitetty (J. Lind, *HTF* 1985). Kun Jokipii korostaa uusimman tanskalaisen tutkimuksen tuoneen Viron 1200-lukuun saksalaisuudesta poikkeavan tanskalaisuutta korostavan näkemyksen, Jokipii on kierroksen jäljessä. Hänen viittaamansa N. Skuym-Nilsen edusti uusinta tanskalaistutkimusta 1970-luvulla. Nykyinen tutkimus (esim. T. K. Nilsen) pikemminkin korostaa nationaliteetin vähäistä merkitystä niin Baltiassa kuin Skandinaviassa.

Kun Jokipii alussa toteaa jatkavansa "traditionaalisella linjalla, jonka kumoamiseen vaadittaisiin argumentteja", on kirjaa lukiessaan jatkuvasti hämmentynyt. Onko kirjoittaja aina tietoinen uusimmista tutkimustuloksista vai onko hän vain valinnut tietoisesti toisen tien. Olisi toivonut Jokipiin

käyvän enemmän keskustelua tutkimuksen kanssa. Hän mm. kertoo linnoja rakennetun Länsi-Euroopassa alueiden suojaksi. Kun jo B. Fritzin (1972) tutkimuksista lähtien on pikemminkin oltu sitä mieltä, että sydänkeskiajan linnabuumi tapahtui keskuseuduille vakituisen sotaväen tukikohdiksi ja veronkeruun tehostamiseksi ja siten syntyvän valtion ensimmäisiksi ytimiksi, toivoisi Jokipiin argumentoivan tämän kumoon, jos on eri mieltä.

Suoranaisten väärin tietojen levittäminen – olkoonkin, että kyse on detaljeista – ei ole ansio. Dominikaaniveli Johannes Karelusta ei mikään lähde sido Karjalan lähetystyöhön. Tällainen ihminen tunnetaan nimeltä Åhusista Skaran konventtiin saapuneena vuosien 1276–1286 välillä, mutta pelkän nimen lisäksi ei tiedetä mitään muuta. On myös väärin väittää, että 1292 Ruotsin korkeat virat olisivat olleet täyttämättä ja vain marski Tyrgils Knutssonin edustaneen silloin valtiota. Ensiksikin valtiota ei tässä mielessä ollut vaan *regnum* oli kuninkaan valtaoikeuksien summa. Marskilla oli ne oikeudet, jotka hän *regnumista* oli saanut. Eri marskeilla oli eri oikeuksia. Toiseksi ajatus täyttämättömistä viroista kuuluu vasta aikaisintaan 1400-luvulle, pikemmin 1600-luvulle. Kolmanneksi Tyrgils ei ollut edes 1293 *regumin* johtohahmo vaan tällainen oli Itä-Göötanmaan laamanni Bengt Månsson. On kummallista väittää, että tärkeät rauhanneuvottelut olisi pidetty yleensä pääkaupungissa. Koko käsite on mahdoton ”matkakuningaskunnan” yhteydessä. Ei sellaista ollut ennen hallinnon perustamista. Myöskään Viipurissa kuollut Ivan Klekačević ei ollut mikään ”kyvykäs mies” (*befähigter Mann!*) vaan lähinnä ritari tai pajari. Jo Rahbek Schmidt osoitti aikoinaan (1964) termin ”*dobryj muž*” tarkoittavan tätä. Tanskassa ei myöskään hallinnut kuningas Erik Glipping vaan Klipping. Sitä en puolestaan itse tiedä, mistä tekijä on saanut päähänsä kutsua ruhtinas Dovmontia Duhemontiksi. Daumantas olisi liettualaisten käyttämä muoto. Tällaiset virheet eivät ole suuren suuria, mutta ne häiritsevät. Virheet myös luovat osaltaan menneisyyteen sellaista todellisuutta, joka alkaa elää omaa elämänsä, kun niitä siteerataan kirjasta toiseen. Vastuuttomuuteen siirrytään silloin, kun tietoiskujen tietoina esitetään epämääräisiä spekulatioita. Tällainen on esimerkiksi esitys maakuntavaltioista. Jos kirja joutuu jonkin keskiaikaan perehtymättömän innokkaan opettajan käsiin, hän saattaa ymmärtämättömyyksissään levittää pelkkiä mielipiteitä tosiasioina.

Vaikka en tiedäkään, ovatko virsutyoppien sitomiserot kovin keskeisiä 1300-luvun asutushistorialle, on kuitenkin metodisesti hyvä kiinnittää tähänkin huomiota. Siten kirjan loppu, jossa kieli- ja kansatieteellisesti esitetään rajaproblematiikkaa, on laajemminkin ajattelemisen arvoinen. Olen itse parhaillaan tekemässä tutkimusta valtion manifestoitumisesta

Päijänteen ja Äänisen väliselle alueelle 1200-luvulta 1600-luvulle. Alustavatkin havainnot ovat varmaan liian aikaisia kerrottaviksi, mutta se on kuitenkin kiistatonta, että itä-länsi-ero on tavattoman monimutkainen. Paitsi että se on osittain totta, sitä on vahvistanut kansallisromanttinen usko Pähkinäsaaren rauhan rajan merkitykseen. Menneisyydestä on löydetty sinne kuulumatonta. Lisäksi on niinkin, että Suomi tai sen maakunnat eivät yhteisöinä mitenkään kuuluneet keskiajalle. Ruotsin ja Novgorodin (Moskovan) valtio ekspansoituaan adaptoi väkeä itseensä ja samalla yhdenmukaisti tätä omaan kulttuuriinsa. Meidän lähteemme eivät juurikaan kerro ajasta ennen tätä eivätkä väestä adaptioprosessin ulkopuolella. Kun lopulta valta oli territorialisoitunut, oli syntynyt myös raja.

Jalmari Jaakkola kirjoitti aikoinaan, että Suomen historian ”syvällisin ja selväpiirteisin ongelma on taistelu idän ja lännen välillä”. Igor Šaskol'skij toisella puolella torjui yhtä ryhdikkäästi saksalaisimperialistista aggressiota itää vastaan. Mauno Jokipii kuuluu ehdottomasti suomalaisen historiatieteen oppihistorian piiriin. Hänet voi pitkän elämäntyönsä vuoksi lukea Jaakkolan jälkeen Heikki Kirkisen ja Kyösti Julkun rinnalle. En tiedä, voidaanko monia muita kunnianarvoisia tutkijoita asettaa samaan riviin. Historiantutkimuksenkin kestävä arvo on näkemyksessä – ei identifioitujen detaljien määrässä, vaikka identifioinnit olisivatkin olleet näkemyksiä täsmällisempiä. Sukupolvien historiakuva näet syntyy tulkinnosta. Professori Jokipii on maailmankuvaltaan aikansa lapsi siinä kuin me kaikki. Näin on ymmärrettävää, että hän sivuttaa uudemman tutkimuksen pelkällä väitteellä, että tällä ei ole argumentteja. Sellaisia uusia argumentteja, joita Jokipii odottaa, ei ole olemassakaan. Uudet lähteiden lukutavat ovat johtaneet aivan uusiin tulkintoihin keskiajankin osalta. Tällöin kuitenkin puhutaan asioista, joita professori Jokipii sen enempää kuin monet muutkaan hänen kunnioitetut ikätoverinsa eivät käsittele ”kovina” argumentteina vaan mielipiteinä. Kuvamme keskiajasta muodostuu kuitenkin pitkälti lukutapojen perusteella. Lähteitä on vähän ja ne ovat hyvin fragmentaarisia. Näin Jokipiin omakaan tulkinta ei ole enempää kuin aikansa ”lukutapa”.

Ammatilliselta kannalta Jokipiin puheenvuoro on tervetullut, koska se laittaa vielä kerran ajattelemaan omia ajatustapoja. Laajan yleisön kannalta kirja on arveluttavampi. Kunnianarvoisan professorin auktoriteetilla totuuksina lausutut monestikin ongelmalliset mielipiteet saattavat johtaa historian harrastajia harhaan. Vaikka painovapauslaki tietenkin sallii julkaista, kunhan on rahaa, kannattaisi esipuheiden kirjoittajien pohtia sanomisiaan ja omaa ammattitaitoaan arvostella tutkimuksen merkitystä.

Teoksen esipuheen on kirjoittanut innokkaana historianharrastajana tunnettu Kuopion kaupunginsihteeri Mikko Viitala. Onko hän todella vakuuttunut omasta pätevyydestään arvioida tämä teos kansainväliselle yleisölle esimerkkinä suomalaisesta historiantutkimuksesta?

Jukka Korpela, Professori
Joensuun yliopisto
Historian laitos
PL 111
80101 JOENSUU
jukka.korpela@joensuu.fi